

nim osobama, i to u obliku biografskog portreta – studija, članaka i eseja, npr. F. Šišić o Vukčiću Hrvatiniću, Vitezoviću, Strossmayeru i dr. Nastaju i mnoge monografije, npr. o Vitezoviću V. Klaića, o F. Markoviću K. Pavletića, o J. Poliću Kamovu V. Čerine, o A. Kačiću Miošiću K. Eterovića, o V. Vidriću V. Lunačeka, o P. Štoosu S. Ortnera, o M. Brašniću J. Matasovića, o F. K. Frankopanu S. Ježića, o A. Starčeviću K. Šegvića, o J. Križaniću V. Jagića, a više autora pisalo je o fra G. Martiću. Posebno mjesto zauzima V. Deželić st., začetnik modernih nacionalnih biografskih izdanja, autor ne samo zapaženih životopisa već i prvoga prijedloga za izdavanje općega nacionalnoga biografskog leksikona te autor 1114 životopisa u *Znamenitim i zaslužnim Hrvatima 925-1925* (1925., urednik E. Laszowski) – svojevrstne enciklopedije sastavljene u povodu tisućugodišnjice hrvatskog kraljevstva.

## AUTOBIOGRAFIJA

Među prvim biografijama bilo je i onih koje su pisane u prvom licu. Da se autobiografsko pripovijedanje prakticiralo od davnina, vidi se po autobiografiji hetitskoga vladara Tabarna Hattušilija iz 15. st. prije Krista. A prva dosad poznata hrvatska zapisana riječ glasi: *Ja!* Radi se o početku Bašćanske ploče, koji u većini redakcija glasi:

*Ja, u ime Oca i Sina i Svetoga Duha, Ja*

A[Z V IME O]TCA I S(I)NA [I S](VE)TAGO DUHA AZ

Ovo *Ja* pripada opatu Držihi, koji u prvom licu tvrdi da je hrvatski kralj Zvonimir darivao crkvi svete Lucije zemljište, za što navodi svjedoke. Drugo *Ja* pripada drugome opatu, Dobrovitu, koji govori također u prvom licu, navodeći da je on sagradio tu crkvu s devetoricom svoje redovničke braće za vrijeme kneza Kosmata. U tome smislu može se reći da hrvatska kultura počinje

u znaku autobiografskoga pripovijedanja. Međutim, životopisi pisani u prvome licu tek će se od 18. stoljeća početi odvajati i tretirati kao zasebna, relativno autonomna porodica tekstova, koja se temelji na jedinstvu autora, lika i pripovjedača, tj. kao autobiografija.

Jedno od najuopćenijih poimanja autobiografije i njezine povijesti moglo bi se svesti na sljedeće: autobiografija (grč.: *autos* – sam; *bios* – život; *graphein* – pisati) opis je vlastitoga života, pisan u obliku pjesme, pisma, putopisa, dnevnika, eseja, intervjua, romana i sl., u 1. ili 3. licu, ispovjednim, humorističko-satiričnim ili neutralnim stilom. Može se temeljiti na činjenicama ili impresijama te imati administrativnu, publicističku, umjetničku ili znanstvenu svrhu. Autori su uglavnom istaknute javne osobe. Glavni su problemi u pisanju autobiografije zaborav i više ili manje svjesno prilagođivanje slike o sebi prema vlastitim željama ili očekivanjima drugih. Teorija, koja se za autobiografiju posebno zanima od sredine 20. stoljeća i koja je nejedinstvena u određivanju njezina statusa, od autobiografije zahtijeva jedinstvo pripovjedača i predmeta te vjerodostojnost i provjerljivost, čime se pokušava odvojiti od njoj srodnih oblika (biografije i memoara).

Najbliže pojmu autobiografije smatraju se Aurelijeve *Meditacije* (2. st. pr. Krista), a za prvu se uzimaju Augustinove *Ispovijesti* (4. st.) kao model srednjovjekovne autobiografije. Renesansa potiče zanimanje za vlastiti život (npr. Cellinijeva *Autobiografija*), a od 17. st. autobiografsko pripovijedanje postaje gotovo svakodnevno zahvaljujući tisku. Procvat autobiografija doživljava u 18. st. kada je nastala ne samo jedna od najutjecajnijih – *Ispovijesti* J.-J. Rousseaua (1781/1778) – već i njezin moderni pojam.

Tijekom 19. st. profiliraju se mnoge autobiografske vrste, a među brojnim autorima bili su J. W. Goethe, G. Sand, J. H. Newman, J. S. Mill, G. Moore, M.-H. B. Stendhal, R. Wagner, A. R. Wallace i dr. Početkom 20. st. činjenice padaju u drugi plan, a naglasak je na stilistički posebno oblikovanom prikazu autobio-

grafskog subjekta u razvoju, što pojedine autobiografije uvodi u područje umjetničke proze (npr. autobiografski roman).

A hrvatska autobiografija?

Rekosmo da hrvatska kultura i počinje autobiografski, tj. da je prva dosad poznata hrvatska riječ *Ja* zapisana na Bašćanskoj ploči. Međutim, za status nekoga književnog oblika potrebni su kontinuitet, odnosno tradicija i svijest o posebnosti dotičnoga oblika, tj. poetika koja ga u dovoljnoj mjeri odvaja od drugih oblika. U tome smislu hrvatska autobiografska praksa kao i prakse ostalih europskih literatura prolazi doba svoje pretpovijesti tijekom kojega se povremeno pojavljuju ovakvi tekstovi, ali će svoju žanrovsku verifikaciju zadobiti tek u novije doba kada se i oblikuje moderni književni sustav.

Autobiografski se zapisi u hrvatskoj književnosti počinju učestalije pojavljivati od 15. stoljeća, primjerice u elegiji Jurja Šižgorića upućenoj Šimunu Divniću ili u elegiji posvećenoj majci Barbari prilikom njezine smrti (*U smrt majke Barbare*) Ivana Česmičkog. Najviše pojedinosti iz svojeg kratkog života Česmički međutim iznosi u epigramima, pa tako i o tome da “kraj duboke vode rodio se Drave...”, te kako je nevoljko promijenio ime u Jan – “zbog plavokose Talije” itd.

Da se “otac hrvatske književnosti” bavio i slikarstvom, utvrđeno je prema Marulićevoj oporuci, a autobiografskih elemenata nađe se i u govoru Ilije Crijevića u pohvalu pjesnicima posvećenome kralju Vladislavu (*Oratio de laudibus poetarum ad regem Vladislaum*). O životu Vinka Pribojevića, tvorca ideja panslavizma u nas, nema drugih podataka osim onih koji se mogu naći u njegovu jedinom sačuvanom djelu *De origine successibusque Slavorum* (*O podrijetlu i zgodama Slavena*, Mleci 1532). Riječ je zapravo o govoru koji je Pribojević 1525. održao na Hvaru pred sugrađanima i zajedno s poslanicom uputio ga hvarskom vlastelinu Petru Vitaljiću s molbom da ga objavi.

I među pjesmama Antuna Vrančića ima nekih koje su izrazito autobiografske, a od pisama posebno je zanimljivo ono Magdaleni

Millaversi, i to zbog sljedeće rečenice: “već deset godina ništa ti, Magdaleno, čak ni jednom, ne napisah niti javih o svom životu i stanju, kako su to stari naši pisci, i to najmiliji, tražili...”. Vrančić najvjerojatnije misli na epistole. Autobiografskoga, ali – kako rekosmo i putopisnoga – karaktera je i njegov latinski spis *Dialogus Verancii cum fratre suo Michaelae*, koji njegov nećak i biograf Faust naziva *Razgovor Antuna Vrančića o njegovu carigradskom putovanju i poslanstvu*. Dalje, Matija Vlačić u svojoj *Obrani (Apologia, 1549)*, koju Vlačićev biograf Mijo Mirković smatra najljepšim mu književnim radom, još kao mlad čovjek polaže račun o svojem dotadašnjem radu.

Napokon, profesor na sveučilištima u Ferrari i Rimu, filozof Franjo Petrić, koji je svoja djela pisao na latinskom i talijanskome, na talijanskome je sastavio i svoj životopis. On je otkriven i objavljen u Rimu 1886., a proučavatelji Petrićeva života za nj nisu znali. Našoj je javnosti pristupačan u prijevodu tek od 1934. godine. Riječ je o pismu-autobiografiji, datiranome u Ferrari 12. siječnja 1587. Najvjerojatnije je Petrić već napisanu autobiografiju samo umetnuo u pismo, a očito je namijenjena nekome trećem. On o sebi govori redovno u trećem licu, a prikazuje samo svoju nemirnu prošlost do 1577.

Evo kako glasi početak Petrićeve autobiografije:

Franjo Patricij se rodio dne 25. travnja 1529. u Cresu na jednome od onih starih otoka Absirtida u Liburniji na Kvarneru, što ga Plinije zove Crexa a Ptolomej Crepsa, i to od oca odličnoga plemića Stjepana Fabricija i od majke Marije. No kakovo može da bude plemstvo u maloj i siromašnoj zemlji? Po grbu, koji predstavlja plavo i bijelo polje sa crvenim križem na njemu, ovaj rod vjeruje, da potječe iz Bosne od kraljevske krvi... – (prijevod N. Žica).

Za početak hrvatske autobiografije ipak se uzima latinska autobiografija Bartola Kašića (1575-1650): *Vita Bartholomaei Cassii Dalmatae ab ipsomet conscripta, et dono data a P. Raphaeli Prodanello Ragusino P. Raphaeli Tudisio, ex sorore filio,*

koju je Kašić započeo pisati nakon 1646., poznata je samo u prijepisima, a nakon prijevoda 1940. prvi je put objavljena tek 1987. i to – kako smo u poglavlju o putopisu kazali – kao putopis pod naslovom *Putovanja južnoslavenskim zemljama*.

Autobiografskim su sadržajem prožeta i latinska obrazloženja dvaju putovanja glasovitoga hrvatskoga latinista, oxfordskog dekana Marka Antonija de Dominisa *Marcus Antonius de Dominis, archiepiscopus Spalatensis, suae profectionis consilium exponit* (... obrazlaže odluku o svojem putovanju, 1616) i *Marcus Antonius de Dominis, archiepiscopus Spalatensis, sui reditus ex Anglia consilium exponit* (... obrazlaže odluku o povratku iz Engleske, 1623).

U svojoj *Obrani (Defensio)* Pavao Ritter Vitezović pobija optužbe što su ih 1710. iznijeli u Saboru njegovi protivnici, a koji mu osporavaše pravo na darovano imanje u Šćitarjevu. Obrana sadrži brojne auto/biografske podatke o posljednjim godinama njegova života. Autobiografska je i njegova latinska pjesma *O svojem danu rođenja 7. siječnja* u kojoj stoje i ovi stihovi: *Što sam gode dosada na hrvatskom jeziku piso, / Prvi i posljednji jad meni zadade to...* (prijevod S. Ivšića).

Mile Magdić, biograf pjesnika Mateše Antuna Kuhačevića, za svoj rad služio se Kuhačevićevom latinskom autobiografijom, međutim, rukopis je u međuvremenu zagubljen, pa je do nas došla autobiografska njegova pjesma na hrvatskome *Utiha nevoljnih u zrcalu od pravde...* u kojoj njezin autor daje rekapitulaciju vlastitoga života i tamnovanja, a srodna su karaktera još dva teksta: *Rasvjetljenje i List treći na brata Placentina*.

Matija Petar Katančić u latinskim je stihovima sastavio pjesmu o svom rodu (*Stirps Katanich – Rod Katanić*), s važnijim činjenicama iz svoje mladosti. Čini se da je ova pjesma-autobiografija samo dio Katančićeve autobiografije, jer prema predgovoru tiskare u *Istri adcolarum geographia vetus* (1826) Katančić je opisao svoj život od profesure u Zagrebu nadalje, ali nije tiskao u toj knjizi. Ovu je pjesmu zapazio hrvatski historik Franjo Rački te je iz nje uzeo neke podatke za svoj rad o Katančiću (1881). Zanimlji-

vo da je Katančićeva pjesma-autobiografija na hrvatski prevedena tek 1927. i to – u prozi.

Evo jednog ulomka:

... Mene je, dakle, rodilo poštovano Valpovo (1750.), star i prijatan grad naše Panonije; želim, da slavan ostane kroz tisuću godina. Na svetom sam izvoru prozvan Matija, ali red bosanskoga Franje dobro dade ime mi Petar, pogriješno zadržavši ime Katančić... (prijevod I. Medveda).

Napokon, Matija Antun Reljković, objašnjavajući neposredni povod nastanka svojega *Satira* u predgovoru njegovu drugome izdanju, daje također podosta autobiografskih podataka. On, naime, priča kako je u ratu s Prusima bio zarobljen i kao zarobljenik neko vrijeme proveo u Saksoniji. U zarobljeništvu je živio prilično slobodno te je mogao vidjeti kako tamošnji ljudi žive. Tek tamo uvidio je koliko je njegova Slavonija zaostala, pa je odlučio svoja zapažanja i savjete iznijeti na prikladan način (u desetercima). Djelo je izazvalo burnu reakciju, živ interes i odobravanje te bilo ubrzo rasprodano. Sam autor priča da mu od 1.500 primjeraka *Satira* nakon dvije godine nije ostao ni jedan komad da daruje prijateljima... itd.

Hrvatska autobiografija, međutim, svoj kontinuitet uspostavlja sredinom 19. stoljeća, tj. s preporodom, otkad se mogu pratiti ne samo uredna produkcija jedne specifične porodice tekstova, nego i prvi znakovi njezina osmišljavanja, tj. teorija, a time i pozicioniranje u književni sustav.

Slučajnost je, naime, htjela da lider ilirskoga pokreta Ljudevit Gaj bude ujedno i autor prve autobiografije u novijoj hrvatskoj književnosti. Svoju hrvatsku autobiografiju *Vjekopisni moj nacrtak* (ima i latinska verzija) napisao je vjerojatno sredinom prošloga stoljeća – 1851/52, a sin mu ju je objavio posmrtno 1875. Gotovo da nema ozbiljnijega istraživača novije hrvatske povijesti koji se Gajevim autobiografijama – slično kao u slučaju spomenute Kašićeve – nije koristio kao historiografskim izvorom u studiju

nacionalnoga preporoda, odnosno Gaja kao njegova lidera i simbola jednoga vremena, a o čemu on u ovome svojem tekstu daje niz podataka i svjedočanstava. Istodobno, pojavio se i prvi pokušaj teorije auto/biografije. Riječ je o Dubrovčaninu Pasku Antunu Kazaliju, koji je prvi grčku složenicu preveo na hrvatski: *autobiografija – svoježivotopis*, baš kako su to Nijemci krajem 18. st. bili preveli svojom složenicom: *Selbstbiographie*.

Naime, u Zori dalmatinskoj Kazali je 1845. godine objavio članak *O načinu kojim se životopisi pisati imadu* (br. 50-51, 52). Pitajući se o razlozima pisanja životopisa (pouka i čuvanje uspomene) te ocjenjujući, s jedne strane, suvremene biografije – zbog pukog hvaljenja – kao nepouzdanе i neistinite, a samu biografiju, s druge strane, kao važan izvor znanja bez čega bi književnost bila “tielesina bez duha”, Kazali zaključuje kako životopis mora biti istinit i bez uljepšavanja, a da bi takav bio:

... bilo bi najbolje, da tvorci dielah oni sami upišu nam život svoj i nadahnuće pod kojim upisani biahu, i po tom kako imaju se razumieti, jer nitko na svijetu nemože bit tako tomačitelj mislih i djelah, kako onaj, koji jih je promislilo i udielovao.

Takav životopis, zapravo autobiografija, imao bi, istina, i dvije glavne mane: “da svaki od njih hotio bi nam se prikazat vitezom dostojnim hvale na svemu i svačemu” te “da bismo žudieli i u njemu, da nam prikaže svoja opaka diela”. Mane bi se, međutim, mogle otkloniti tako da o svojem životu autor govori kao o “običnom živlienju” o kojemu najbolje govore njegova djela koja pak ne smiju biti u opreci s njegovim riječima, tj. “da nami nitko nije više nego onoliko, koliko je dielovao”, kako pak, pokazuju primjeri Cellinijeva i Alfierijeva životopisa. Što je malo dobrih “svoježivotopisa” razlog je u strahu o sebi reći istinu, odnosno u sramu hvaliti se. Zato nam ne preostaje drugo:

... nego ispitat od svakoga i priatelja i nepriatelja diela i rieči onoga, kojega život pisati imamo, ako još od njega je uspomena, pako ili nije ili jest pomnjivo pročitat sve što od njegova života nam ostaje, a

najpomniji pisma, koja nisu bila pisana za oči svačije i od toli izvadit sve ili dobra ili zla u njema vidimo po sebi istomu ili po drugim objavljena. Kad to ujedini se s mislima i s dielima općeno u njemu videno, nismo daleko od istine, drugačije, to nije ono što ištemo.

Međutim, što se teze o kontinuitetu tiče, s obzirom na godinu kada je objavljen, autobiografski putopis M. J. Šporera – memoarski zapis o djetinjstvu i mladosti objavljen 1863. u feljtonu zagrebačkoga Obzora pod naslovom *Odziv iz prošlosti* – prethodi Gajevu *Vjekopisu*. No, ovaj predilirc, jedan od uglednijih i značajnijih preteča nacionalnoga preporeda i jedan od nesuđenih prvih pokretača hrvatskih novina, liječnik i pisac, svoj životopis nije dovršio; ostavio je samo prvi dio u kojemu je opisao svoje školovanje, pa je historiografija ne jednom požalila što je prestao na mjestu u kojemu bi se baš ona mogla ponajviše okoristiti.

Do kraja stoljeća bit će objavljeno još nekoliko autobiografskih zapisa: dva pjesnika P. Preradovića, opširan i svakako najcjelovitiji životopis A. V. Tkalčevića, skraćena verzija životopisa pisca i pedagoga M. Stojanovića, autobiografija glumca i dramskog pisca J. Freudenreicha koju je ovaj napisao na poticaj A. Šenoe, a koja je zapravo trebala biti nacrt za povijest hrvatskog kazališta, zatim prva od tri autobiografije K. Š. Gjalskoga i, napokon, točno na razmeđu stoljeća – autobiografija J. Kozarca, zapravo pismo koje je ovaj uputio prijatelju. Tu je još i *Autobiografija* (1890) trgovca i urednika Mije Krešića (1818-88) s viđenjima preporeda, revolucije 1848-49. i Bachova apsolutizma te *Moj život* (1914) urednika Narodnih novina i *Albuma zaslužnih Hrvata* Milana Grlovića (1852-1915) – u historiografiji obje rado konsultirane. Zajednička je svima njima težnja objektivnoj, pozitivistički utemeljenoj naraciji. Većina ih je, naime, nastala prigodno te je korištena kao prilog autorskim umjetničkim djelima s punim povjerenjem u vjerodostojnost njihova sadržaja.

Ideji sastavljanja jedinstvenoga biografskog leksikona s početka 20. st. hrvatska autobiografija može zahvaliti mnoge svoje priloge. Među poznatijim primjerima u literaturi nalazi se svoje-



vrсна autobiografska anketa Vjenceslava Novaka iz 1900. te *Autobiografija* Ivane Brlić-Mažuranić iz 1916. (objavljena 1936) – zapravo skica za leksikografsku natuknicu koju je autorica pripovjedno razradila.

Suradnici *Almanaha hrvatskih i srpskih pjesnika i pripovjedača* (1910) za svoje su priloge slali životopise koje su sami sastavljali, a sličan postupak obnavlja se četiri godine poslije u glasovitome zborniku *Hrvatska mlada lirika* (1914); ovdje je mladi Tin Ujević objavio prvu autobiografsku bilješku kao svojevrsnu najavu u hrvatskoj književnosti jednoga od bogatijih i raznovrsnijih opusa ovoga žanra, a neke je talijanske autobiografije i preveo. Među modernistima i A. G. Matoš ostavio je dvije autobiografije, potom i D. Šimunović te nekoliko njih – ali već u poznoj dobi – i M. J. Zagorka. Slikar V. Bukovac autobiografiju je napisao 1918. u Pragu te je sljedeće godine zaslugom Bože Lovrića objavio u nakladi Književnog juga i s predgovorom I. Vojnovića. *Moj život* Bukovac je posvetio “ženi i djeci svojoj, gnijezdu svome”, a u dodatku je dao i popis svojih slika.

U poraznoj ocjeni kako kod nas autobiografija “skoro i ne postoji” (mahom su “kratki zapisi kao dodaci almanasima i antologijama, a ostalo su nekrolozi!”), Ujević među hrvatskim izuzecima ističe upravo A. G. Matoša, koji je pak raznolikost autobiografskih tekstova sveo na dva: konfesionalni i apologetski. U kasnijim svojim autobiografskim esejima Ujević će upozoriti na središnji problem ovoga žanra – na njezin predmet, na “data”, tj. na činjenice i njihov izbor. U čemu je objektivna vrijednost autobiografija kad zapravo u rekonstrukciji svoje prošlosti autor i tako izabire samo ona fakta koja još nije zaboravio, pita se Ujević, tj. kako konstituirati svoju ličnost kada uspomene idu s amnezijom, a pisanje s izborom i tako probranih uspomena. Zato je autobiografija samo naizgled “čin hrabrosti”, a u osnovi je “idealistička subjektivna konstrukcija”, čime je Ujević ne samo potencirao pitanje definicije autobiografije, nego uvelike anticipirao moderne teze o relativnosti svakoga identiteta i o njegovoj konstruktivističkoj prirodi.

Naime, pokušaj definiranja autobiografije i utvrđivanja obilježja autobiografskih tekstova počelo je ozbiljnije zaokupljati teoretičare druge polovice dvadesetoga stoljeća. Budući da se u praksi autobiografski tekstovi pojavljuju u različitim oblicima (pripovjedni i nepripovjedni, prozni i stihovani, literarni i neliterarni), problemi u definiranju autobiografije kao autonomne književne vrste pokazuju se nerješivima. Kako autobiografiju nije moguće definirati kao žanr, jer ne funkcionira kao vrsta, npr. roman ili novela, a niti kao rod (epsko, lirsko, dramsko), nerijetko se pribjegava pojmu autobiografske proze ili autobiografske književnosti.

Cijela je stvar još kompliciranija uđe li se u područje gdje se čini da vlada suglasnost na razini vrste ili žanra, pa tako nailazimo na pojam autobiografskog romana ili novele. Kako se u autobiografiji susreću dva načela proizvodnje diskursa: načelo fikcionalizacije i načelo fakcionalizacije, neki pokušavaju razlikovati tzv. fiktivne autobiografije od “pravih” autobiografija, odnosno autobiografije u širem i autobiografije u užem smislu. Za historiografiju je autobiografija odveć osobna, poetična i nedovoljno dokumentirana (Ujević bi rekao – “oblik napuhavanja samoga sebe”!), pa ne može pripadati ni području znanosti. Sve to vodilo je prema marginaliziranju autobiografije, dok s druge strane njezina popularnost neprestano raste. Interes da se autobiografija počne ozbiljnije proučavati poklopio se s novom kulturnom i znanstvenom paradigmom u kojoj se u prednji plan pomiču dotad zanemarivani tzv. rubni književni oblici.

## MEMOARI

Među rubnim književnim oblicima su i memoari, koji idu u red najstarijih tekstova, a zajedno s biografijama, autobiografijama i putopisima dijele mnoge zajedničke osobine. Štoviše, nerijetko se svrstavaju u istu skupinu tekstova ne samo zbog svoje očekivane referencijalnosti i fakcionalnosti, već u prvome redu zbog